

ğine tayin edildi. Bu görevlerde uzun müddet kaldıktan sonra 1686'da İstanbul Kadırga'daki Sokullu Mehmed Paşa Zâviyesi'nin, Kadızâde Mahmud Efendi'den boşalan şeyhliğine tayin edildi. İki yıl sonra Eminönü Vâlide Camii (Yenicami) vâziliğine getirildi. 1691'de Selâmi Ali Efendi'nin vefatı üzerine, Üsküdar'daki Aziz Mahmud Hüdâyî âsitânesine şeyh oldu. Bu vazifesi on dört yıldan fazla devam etti. 29 Receb 1117 (16 Kasım 1705) Pazartesi günü vefat etti. *Tefsîr-i Ba'z-ı Süver-i Kur'âniyye* adlı eserine müstensih tarafından ilâve edilen bir kayıttan (İÜ Ktp., TY, nr. 2201, vr. 117^a) yetmiş altı yaşında öldüğü anlaşılmaktadır. Adı geçen âsitâne civarındaki Halil Paşa Türbesi'ne, Halil Paşazâde Mahmud Bey'in yanına defnedildi.

Abdülhay Efendi, tasavvufi sahada-ki ilmî seviyesi ve şahsiyetiyle Celvetiy-

ye tarikatının önde gelen şeyhlerinden biri olmuştur. Çeşitli el yazması güfte mecmualarında görülen manzumeleri onun iyi bir şair olduğunu ortaya koymaktadır. Abdülhay mahlası ile yazdığı ilâhilerinin büyük kısmı birçok müşikişinas tarafından bestelenmiştir. Tasavvuf edebiyatında Yunus Emre, Eşrefoğlu Rûmî ve Niyâzî-i Mısırî gibi şiirlerine en çok beste yapılmış birkaç şairden biri olmasına rağmen, henüz bir divanına rastlanmamıştır. Arap şairi Bûsîrî'nin Hz. Peygamber için yazdığı *Kaşide-i Bürde*'sini nazmen tercüme etmiş (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3213), *Fethu'l-beyân li-huşûl'in-naşri ve'l-fet-hi ve'l-emân* adlı Arapça eserinde (Süleymaniye Ktp., Hacı Beşir Ağa, nr. 34) Feth sûresini, *Tefsîr-i Ba'z-ı Süver-i Kur'âniyye* adıyla kayıtlı (İÜ Ktp., TY, nr. 2201) Türkçe eserinde ise Meryem, Yâsîn, Feth, Rahmân, Nebe', Nâzi'ât, Abe-se, Tekvîr, İnfitâr, Mutaffîfîn, Kevser sûrelerini tefsir etmiştir. Ayrıca *Şerh-i Gazel-i Hacı Bayrâm-ı Velî* adlı bir küçük risâlesi vardır (İÜ Ktp., TY, nr. 9771, vr. 23^b-26^a). *Sefîne*'de *Şerh-i Gazel-i Hazret-i Hüdâyî* adlı bir diğer eserinden bahsediliyorsa da bu eserin nüshalarına rastlanmamıştır. Müstakimzâde, *Mecmûa'sının* sonundaki "Besteciler Fihristi"nde onun ismini zikretmekte, ancak Abdülhay Efendi'nin zamanımıza ulaşan bir müşiki eseri bulunmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Safâyî, *Tezkire*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2549, vr. 227^b-228^a; Şeyhî, *Vekâyü'l-fuzalâ*, Millet Ktp., Ali Emîrî, T, nr. 731, s. 499; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 462-463; Hacısîb-i Üsküdarî, *Vefeyât-ı Ekâbir-i İslâmiyye*, Millet Ktp., Ali Emîrî, T, nr. 620, vr. 9^a, 20^b; Ayvansarayî, *Vefeyât-ı Selâtin*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1375, vr. 24^a; a.m.f., *Hadikatü'l-cevâmi'*, İstanbul 1281, II, 199; Müstakimzâde, *Mecmûa-i İlahiyyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3397, vr. 147^a; *Sicill-i Osmânî*, III, 307; Ahmed Bâdi Efendi, *Ri-yâz-ı Belde-i Edirne*, Beyazıt Devlet Ktp., TY, nr. 10392, s. 303-304; Mehmed Şükrî, *Silsile-nâme*, Üsküdar Selim Ağa Ktp., Hüdâyî, nr. 1098, vr. 14^a, 15^a; a.m.f., *Mecmûa-i İlahiyyât* (İsmail E. Erünsal Özel Kütüphanesi), s. 53; Rifat Osman, *Edirne Rehnûması*, Edirne 1336, s. 105; *Osmanlı Müellifleri*, I, 125-126; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, III, 21; S. Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, İstanbul, ts., I, 227-229; a.m.f., *Antoloji*, İstanbul 1942, I, 54; Cemâleddin Server Revnakoğlu, *Revnakoğlu Arşivi*, Di-van Edebiyatı Müzesi, B, 160; H. Kâmil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarîkatı*, İstanbul 1982, s. 262-263; "Abdülhay Celvetî", *TDEA*, I, 19-20.

NURİ ÖZCAN

ABDÜLHAY HÂCE

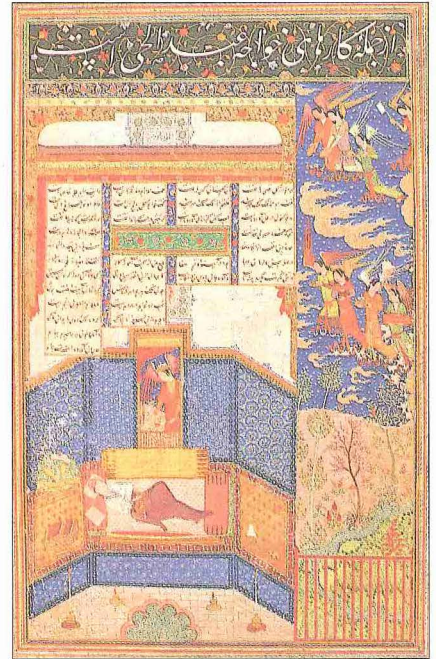
(عبدالحی خواجہ)

XIV. yüzyılın ikinci yarısıyla
XV. yüzyılın başlarında yaşayan
minyatür ressamı.

Celâyirî Sultanı Üveys b. Hasan'ın (1356-1374) himayesinde yetişmiş, bir rivayete göre bu sanatkâr hükümdar tarafından bizzat yetiştirilmiştir. Aynı zamanda edip, şair ve bir araştırmacı olan Afgan Şahi Dost Muhammed'in belirttiğine göre, ustası Sultan Üveys'in nakkaşbaşısı Üstad Şemseddin'dir ve Sultan Ahmed b. Üveys'in sarayında da birlikte çalışmışlardır. 1393'te Timur'un Bağdat'ı ele geçirmesi üzerine Semerkant'a götürülen Abdülhay Hâce, hayatının sonuna kadar orada kalmış ve Timur'un sarayını duvar resimleriyle süslemiştir.

Sanatçının üslubu ve yaptığı tasvirler konusunda açıklamalar yapan Dost Muhammed, onun Sultan Ahmed b. Üveys'in de yardımıyla, mürekkep çizimleri ve fırça resimleri ihtiva eden bir *Ebû Sa'îdnâme* nüshası hazırladığını bildirmekte ise de söz konusu eser bugüne kadar gelememiştir. Eserlerinin bugüne gelemeysiine, resim yapmanın

Behrâm Mirza Albûmü'nden tezhibi Abdülhay Hâce'ye atfedilen minyatürlü bir sayfa (Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Hazine, nr. 2154, vr. 20^b)

Abdülhay Celvetî'nin *Şerh-i Gazel-i Hacı Bayrâm-ı Velî* adlı eserinden bir sayfa (İÜ Ktp., TY, nr. 9771, vr. 23^b)

günah olduğu inancıyla hayatının sonlarına doğru çalışmalarından pişmanlık duyarak bir daha resim yapmamaya yemin edip elindeki eserleri yaktığı veya sildiği yolundaki söylentiler sebep gösterilmektedir. Abdülhay Hâce'nin imzasını taşıyan orijinal bir eserin ele geçmemiş olmasına rağmen, birtakım çalışmalarının Muhammed b. Mahmûd Şah Hayyâm tarafından yapılmış kopyaları bazı saray abdümlerinde yer almaktadır. Ayrıca Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan *Behrâm Mirza Albümü*'ndeki bir minyatürün (Hazine, nr. 2154, vr. 20^b), albüm hazırlanırken ona atfedilmiş olduğu görülmektedir. Washington Freer Gallery'de yer alan Sultan Ahmed b. Üveys'in divanındaki emsalsiz derecede güzel minyatürlerin de Abdülhay Hâce'ye ait olması kuvvetle muhtemeldir.

BİBLİYOGRAFYA :

Dost Muhammed, *A Treatise on Calligraphist and Miniaturists (Hâlât-ı Hünerverân*, nşr. M. Abdullah Chaghatai), Lahore 1936; Kâdî Ahmed [Kummî], *Calligraphers and Painters* (trc. V. Minorsky), Washington 1959; L. Binyon v.dğr. *Persian Miniature Painting*, London 1933, Appendix II; Filiz Öğütmen, *XII-XVIII. Yüzyıllar Arasında Minyatür Sanatından Örnekler*, İstanbul 1966; Esin Atıl, *The Brush of the Masters: Drawings from Iran and India*, Washington 1978; Filiz Çağman—Zeren Tanındı, *Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri*, İstanbul 1979, s. 17; P. P. Soucek, "Abd al-Ḥayy, Kâja", *Elr.*, I, 115-116.

FİLİZ ÇAĞMAN

ABDÜLHAY el-HASENİ

(عبدالحی الحسنى)

Abdülhayy b. Fahriddin
b. Abdilâlî el-Hasenî
(1869-1923)

Hindistanlı âlim ve tarihçi.

22 Aralık 1869'da Leknev yakınlarındaki Ray Barilli'ye iki mil mesafede bulunan Seyyid Alemullah en-Nakşibendî'nin tekkesinde doğdu. Moğol istilâsı sırasında Bağdat'tan Hindistan'a göç ederek orada İslâmiyet'i yaymaya çalıştı. Hz. Hasan soyundan gelen bir aileye mensuptur. Önce Leknev'de devrin tanınmış âlimlerinden Arapça, akfî ilimler, fıkıh ve tefsir dersleri aldı. Daha sonra, zamanın önemli ilim merkezlerinden biri olan Bhopal'da hadisten tıba kadar çeşitli ilimler tahsil etti. Ardından, Hindistan'ın en büyük ilmî, dinî merkezleri olan Delhi, Sahâranpûr, Diyûbend (Deoband), Panipat ve Serhend'e gitti; oralarda da bazı ilim adamlarının derslerini takip ederek icâzet aldı.

Müslümanların kalkınmasına ve öğretim metotlarının yenileştirilmesine büyük önem veren Abdülhay 1895'te Leknev'e yerleşti. Zamanının büyük bir kısmını, bu gayeleri gerçekleştirmek üzere 1893'te Nedvetü'l-ulemâ adıyla kurulmuş olan cemiyete ayırdı. 1915'te Nedve'ye müdür oldu. Ölümüne kadar Nedvetü'l-ulemâ ve ona bağlı bir kuruluş olan Dârü'l-ulûm'da çalıştı. Arap, Fars, Urdu dil ve edebiyatlarıyla İslâm sonrası Hindistan tarih ve medeniyeti, ilim ve telif hareketleri hakkında geniş bilgi sahibiydi. Son günlerine kadar kitap yazmakla meşgul oldu. 2 Şubat 1923'te vefat etti. Seyyid Alemullah'ın zâviyesinde onun kabri yanına defnedildi. Meşhur fikir adamı Ebül-Hasan Ali el-Hasenî en-Nedvî ile Nedvetü'l-ulemâ eski başkanı Abdülâlî el-Hasenî (ö. 1961) onun öğrencileridir. Fıkıh, tefsir, hadis, siyer ve tarih alanlarında çeşitli eserler yazan Abdülhay el-Hasenî'nin başlıca eserleri şunlardır:

1. *Nüzhetü'l-havâtır** ve *behcetü'l-mesâmi'* ve *n-nevâzır*. I-XIV. (VII-XX.) yüzyıllar arasında Hindistan'da yaşamış 4500 kadar âlim, mutasavvif, edip, siyaset ve devlet adamının biyografilerini ihtiva eden sekiz ciltlik Arapça bir eserdir. 1. cilt hicrî I-VII. asırlara, diğer ciltler de VIII. yüzyıldan başlamak üzere her biri bir yüzyıla tahsis edilmiştir. Eserin önce ikinci cildi, İbn Hacer el-Askalânî'nin hicrî sekizinci asır âlimlerinin biyografilerine dair *ed-Dürerü'l-kâmine* adlı eserinin zeyli olarak neşredilmiş (Haydarâbâd 1350/1931), yedinci cilde kadar olan diğer ciltler 1366-1378 (1947-1959) yılları arasında, sekizinci cilt ise 1390 (1970) yılında Haydarâbâd'da basılmıştır. 2. *Cennetü'l-maşriḳ ve maḩla'u'n-nûri'l-müşriḳ*. Hindistan'ın fizikî ve beşerî coğrafyası ile İslâm sonrası tarihinin ele alındığı eserde Hindistan'da hüküm süren devletler, hükümdar ve valiler, bunların yönetim şekilleri ve uygulamalarından geniş bir şekilde bahsedilmekte, ayrıca Hindistan'da İngiliz hâkimiyeti ve Hindistan bağımsızlık hareketlerine de yer verilmektedir. Eser, muhtevasına daha uygun olarak *el-Hind fi'l-ahdi'l-İslâmî* adıyla yayımlanmıştır (Haydarâbâd 1972). 3. *Ma'ârifü'l-avârif fi envâ'i'l-ulûm ve'l-ma'ârif*. İslâmiyet'in Hindistan'da yayılışından XX. yüzyılın başlarına kadar Hindistan'da eğitim ve öğretim tarihi, dinî ve müsbet ilimler, dil, edebiyat, tarih ve coğrafya alanındaki gelişmeler ve bu dallarda yazılan eserlerden bahseden bu kitap da eş-Şekâ-

fetü'l-İslâmiyye fi'l-Hind adıyla neşredilmiştir (Dımaşk 1377/1958). 4. *Telḩi-şü'l-ahbâr*. Hadis alanında değerli bir çalışma olan eserde, senedler verilmeksizin sadece hadisler zikredilmektedir. Nevevî'nin *Riyâzü's-şâlihîn*'i gibi sahih hadisleri ihtiva eden bu eser de müellifin ölümünden sonra *Tehzîbü'l-ah-lâḳ* adıyla yayımlanmıştır (Dımaşk 1394/1974, Beyrut 1398/1978). 5. *Müntehal-ef-kâr*. *Telḩişü'l-ahbâr*'ın şerhidir. 6. *Gül-i Ra'nâ* (A'zamgarh 1343/1924). Urdu şiir tarihi ve şairlerine dair bir eserdir (müellifin bunlardan başka Urduca, Arapça ve Farsça bazı eser ve risâleleri için bk. Kudretullah el-Hüseynî, *Abdülhay el-Ḥasenî*, s. 280-288).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülhay el-Hasenî, eş-Şekâfetü'l-İslâmiyye fi'l-Hind (nşr. Ebül-Hasan Ali en-Nedvî), Dımaşk 1983; Abdülâlî el-Hasenî, [Abdülhay el-Hasenî], *Nüzhetü'l-havâtır*, Haydarâbâd 1382/1962, I. c., *Mukaddime*; Ebül-Hasan Ali en-Nedvî, a.e. 1390/1970, VIII. c., *Mukaddime*; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 74, 863; Sezgin, *GA.S.*, II, 863; Ziriklî, *el-A'âm*, Kahire 1373-78/1954-59, IV, 62; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, Dımaşk 1376-80/1957-61 → Beyrut, ts. (Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî), V, 108-109; Ahmed Atıyyetullah, *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, Kahire 1399/1979, V, 115; Yunus İbrâhim es-Sâmerrâî, *Ule-mâ'ü'l-'Arab fi şibhi'l-kârretî'l-Hindiyye*, Bağdad 1986, s. 784-786; A. S. Bazmee Ansari, "Nuzhat al-Khawâtır", *IS*, XVI/2 (1977), s. 147-150; a.m.f., "Nuzhat al-Khawâtır", *HI*, VII/2 (1984), s. 111-115; Nesim Ahmed Feridî, "Abdülhay", *UDMI*, XII, 855-857; Kudretullah el-Hüseynî, *Abdülhay el-Ḥasenî*, Cidde 1403/1983, s. 280-288.

MEHMET MAKSUDOĞLU

ABDÜLHAY el-KETTÂNİ

(عبدالحی الكتانى)

(bk. KETTÂNİ, Muhammed Abdülhay).

ABDÜLHAY el-LEKNEVİ

(عبدالحی الکنوی)

(bk. LEKNEVİ).

ABDÜLKÂDİR, Şeyh

(الشيخ عبدالقادر)

(1874-1950)

Hindistanlı devlet adamı ve yazar.

Babasının, maliye memuru olarak bulunduğu Pencap şehrinde doğdu. İlk ve orta tahsilini Lahor'da tamamladı. 1894'te aynı şehirde bulunan Foreman Christian College'den mezun oldu. Bir